

Бобко Андрей Николаевич, кандидат сельскохозяйственных наук, ведущий научный сотрудник НИИ финансового права, СНС с специальности экономика природных ресурсов и природопользования, Заслуженный работник сельского хозяйства Украины. Почетный доктор Института, Институт агроэкологии и природопользования НААН Украины, ул. Метрологическая, 12, г. Киев, Украина, 03143
E-mail: anbobko58@gmail.com

УДК [338.584+304.4]:504.61:622
DOI: 10.15587/2313-8416.2015.41727

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ВИДОБУВАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

© Ю. В. Галинська

В статті розглядається можливість застосування еколого-економічного показника особистої відповідальності гірничих та паливодобувних підприємств, який допоможе сприяти збереженню благ навколишнього середовища, відновленню території після завершення видобування природних ресурсів та функціонуванню системи держава – регіон – суб'єкт господарювання

Ключові слова: показник особистої відповідальності, рекультивация земель, природні ресурси, рентні доходи, соціальний аспект, соціальна відповідальність

In the article it is considered the possibility of using ecological and economic indicator of personal responsibility of mining and fuel producer enterprises to help promote conservation of benefits the environment, remediation of areas after complete the extraction of natural resources and the operation of the system: state – region – economic entity

Keywords: quality of personal responsibility, land remediation, natural resources, rental incomes, social issues, social responsibility

1. Вступ

Не вирішені питання фінансового, соціального та організаційного характеру щодо відновлення територій після завершення видобування гірничих та паливних ресурсів призвели до того, що в країні з геометричною прогресією зростає кількість земель не придатних для сільськогосподарської діяльності, земель з ерозійними процесами та завалених відвалами порід та відходами переробки. Тільки на Криворіжжі порушено близько 18 тис. га земель через видобування природних ресурсів, що складає приблизно 1325700 грн. витрат на відновлення територій.

Все це призводить до того що витрати на відшкодування негативних наслідків у суспільстві перевищують отриману вигоду від видобування природних ресурсів як у фінансовому так і соціальному плані. Суб'єкти господарювання не мають дієвих мотивуючих факторів для запобігання та відшкодування завданих збитків після завершення розробки та видобування ресурсів. Існуючі економічні інструменти охорони навколишнього середовища потребують удосконалення, відсутні соціальні механізми впливу на підприємство. Виходячи з вище зазначеного можна зробити висновок, що питання відновлення територій після завершення видобування є актуальними і потребує подальшого удосконалення.

Метою статті є розробка механізму вилучення частки диференційної ренти першого роду в залежності від еколого – економічного показника особистої відповідальності паливобувних підприємств.

2. Аналіз літературних даних і постановка проблеми

Одним з основних завдань в сучасній економіці є збереження та відновлення тих природних благ які ми вже маємо. Постійне збільшення потреб населення і зростання промислового та добувного виробництва призводить до інтенсифікації негативного впливу на навколишнє середовище. Особливого значення набуває проблема раціонального використання гірничодобувних природних ресурсів, а саме відновлення територій після завершення видобування природних ресурсів.

Проблемам відновлення територій та охорони навколишнього середовища в умовах ринкової економіки присвячені праці вітчизняних і закордонних авторів, а саме: Н. М. Чернова, Л. П. Асталіна, Н. В. Сімакова, А. П. Баннікова, Л. В. Моторіна, У. Баумоля, Д. Б'юкенена, Ю. Л. Воробйова, Г. В. Вигона, А. А. Голуба, П. Самуельсона, Б. А. Семененка, Р. Солоу, Р. Стейнера, Е. Б. Струкової, М. А. Суботіна, Г. Таллока.

Незважаючи на значущість проведених вітчизняних і зарубіжних досліджень, на сьогодні механізм сприяння відновленню територій після завершення видобування природних ресурсів потребує удосконалення.

Збоку держави проблеми збереження надр регламентуються єдиними правилами охорони навколишнього природного середовища. Вони регламентують технологічний процес охорони надр та умови для раціонального використання мінеральних ресурсів на гірничих підприємствах. Так з 2008 року в Україні діє постанова розроблена Кабінетом Мініст-

рів України щодо збитків, завданих власникам та користувачам земельних ділянок у наслідок не проведення у визначеній робочим проектом землеустрою щодо рекультивациі порушених земель строк робіт з їх рекультивациі після проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, що спричинило зміни у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід а в гідрологічному режимі земель, відшкодовуються на підставі рішень комісій [1]. Так само законом України передбачено розміри оплати земельно-кадастрових робіт та послуг, що діє ще від 24 груд. 2001 р. № 213/593/319 "Про затвердження Порядку виконання земельно-кадастрових робіт та надання послуг на платній основі державними органами земельних ресурсів" установлено, що виконання земельно-кадастрових робіт та надання послуг, вартість яких не встановлено, здійснюється за цінами, визначеними договорами [2].

В 2010 році Верховна Рада України прийняла Закон України № 2818-VI «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», яким у тому числі передбачені питання боротьби з деградацією земель та досягнення цілей екологічно збалансованого землекористування. На виконання цього Закону розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 577-р було затверджено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011–2015 роки [3].

Але, незважаючи на досягнення гірничих наук, на зусилля галузевих міністерств та виробничих організацій, ефективність освоєння родовищ корисних копалин ще не досягає необхідного рівня за темпами зростання продуктивності праці в гірничому виробництві по вилученню компонентів з надр та впровадженню екологічних заходів для відновлення територій.

Згідно статистичних даних в Україні найбільші масштаби гірничих робіт на Криворіжжі. На цій території порушено близько 18 тис. га земель, зокрема відвалами, шламосховищами зайнято близько 12 тис. га, що складає приблизно 1325700 грн збитків. Для запобігання збільшенню економічних та соціально-екологічних наслідків, викликаних негативним впливом порушених земель необхідно проводити роботи щодо рекультивациі порушених земель, роботи по гасінню, розрівнюванню і озелененню териконів (у Донбасі, Львівсько-Волинському басейні), по збереженню родючого ґрунтового шару[4].

4. Методи дослідження

Основу статті склали фундаментальні положення загальної економічної теорії, економіки природокористування й охорони навколишнього середовища, праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі економіки природокористування.

У статті були використані загальні та конкретні методи наукового дослідження, такі як: абстрактно-логічний, порівняльний аналіз – при дослідженні існуючих методів вилучення та перерозподілу рентних доходів та методи групування та ранжування при

визначенні частки диференційної ренти першого роду на відновлення територій.

5. Результати досліджень

Проведений аналіз показує, що основна проблема в тому, що фінансові труднощі підприємств обмежують можливості проведення робіт з відновлення порушених земель. Тому на наш погляд, проблему гірничої та біологічної рекультивациі земель також необхідно розглядати в площині відповідальності держави, регіону та гірничо і паливобувних підприємств. Кожне видобувне підприємство також повинно бути зацікавлено та сприяти відновленню тих земель на яких видобування вже завершилось.

Необхідно розробити такий фінансовий інструмент, який би сприяв відновленню територій після закінчення видобування природних ресурсів гірничо та паливобувними підприємствами.

В рамках цього питання ми пропонуємо розглянути аспект соціальної відповідальності підприємств.

Під соціальною відповідальністю ми розуміємо певну концепцію що заохочує підприємства враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності в екологічному, економічному та соціальному просторі.

Багато науковців сьогодні досліджують це питання. Доведено, що соціальна відповідальність є одним з тих факторів, що впливає на загальну економічну ефективність діяльності підприємства. Зростає довіра до організації, що в свою чергу призводить до покращення економічних та екологічних показників.

Безумовно, соціальна відповідальність передбачає певну прозорість діяльності підприємства та моніторинг з боку суспільства.

В якості інструменту моніторингу за динамікою відновлення земель після завершення видобування природних ресурсів ми пропонуємо впровадити еколого-економічний показник особистої відповідальності видобувних підприємств.

Це якісна оцінка особистої відповідальності підприємств що показує яка кількість території та протягом якого терміну було відновлена після закінчення розробки і видобутку природних ресурсів.

$$Fpr=Rt/Ter,$$

де Rt – кількість відновлених територій; Ter – загальна територія на якій проводилось видобування природних ресурсів.

Максимальне значення даного коефіцієнта дорівнює 1, що свідчить про повну особисту відповідальність підприємства за результати своєї діяльності.

В подальшому можливо складання рейтингу підприємств по країні в цілому за цим показником, що допоможе прослідкувати динаміку змін показника та сприяти відновленню територій після закінчення видобування природних ресурсів.

Показник є відображенням соціальної відповідальності підприємств перед громадою. Слідкуючи за динамікою показників суспільство може впливати на діяльність підприємств через позитивне чи негативне ставлення до діяльності підприємства.

Впровадження еколого-економічного показника особистої відповідальності дає можливість гірничо та паливодобувним підприємствам:

- чітко планувати витрати на відновлення територій;
- прогнозувати співвідношення від отриманої вигоди від видобування природних ресурсів та витрат на відновлення територій після закінчення робіт;
- отримувати більш прозорі результати економічної, екологічної та соціальної діяльності;
- мати можливість порівняти показники еколого-економічної відповідальності свого підприємства з показниками інших підприємств;
- отримувати соціальний ефект від впровадження заходів.

Необхідно зазначити, що еколого-економічний показник особистої відповідальності гірничо та паливодобувних підприємств може ефективно функціонувати якщо держава, регіон та підприємство будуть взаємодіяти в єдиній системі. Ця система передбачає, перш за все, визначення та розподіл рентного доходу паливодобувних підприємств враховуючи економічні, соціальні та екологічні інтереси тих територій, на якій вони розташовані. В умовах сучасної економіки природна рента є тим механізмом, що не тільки може забезпечити дохідну частину бюджету країни, але і забезпечити технічний та технологічний розвиток підприємства, зменшити негативний вплив на територію, де проводився видобуток природних ресурсів, а також забезпечити соціально-економічний розвиток України на подальшу перспективу.

Робота над показником еколого-економічної особистої відповідальності паливодобувних підприємств показала недостатню розробленість науково-методичних підходи до визначення та ефективного розподілу рентних доходів між державою та природоексплуатуючими підприємствами.

Узагальнюючи методи визначення рентного доходу на основі «світових цін» та «структурування прибутку» рентний дохід у вигляді диференційної ренти першого роду може становити 35–45 % від прибутку до оподаткування [5] (на відміну від 60–70 % встановлених державою з 1 січня 2015 року). Це означає, що 35–45 % від отриманого прибутку підприємство повинно віддати державі в якості винагороди яка належить всьому суспільству. Але враховуючи аспекти соціальної відповідальності та еколого-економічний показник особистої відповідальності підприємств необхідно виділяти частину рентного доходу підприємств на відновлення навколишнього середовища, а саме на відновлення територій після закінчення видобування природних ресурсів гірничо та паливодобувних підприємств. Такий механізм послаблює екологічне, економічне та соціальне навантаження на окремого суб'єкта системи та розподіляє всі види відповідальності в рівні мірі на всіх учасників: держава – регіон – підприємство.

В залежності від динаміки еколого-економічного показника особистої відповідальності гірничо та паливодобувних підприємств пропонується ранжувати частку, що буде вилучатися з

рентного доходу на відновлення територій після закінчення видобування природних ресурсів. Чим краще показник **Fpr**, тим більш буде вилучена частина рентного доходу на відновлення навколишнього середовища та перерахована в місцеві бюджети на фінансування соціальних програм. Таким чином буде впроваджена пряма залежність від динаміки показника **Fpr** та розвитку регіону, де розташоване підприємство. Тобто чим краще буде показник еколого-економічної особистої відповідальності підприємства, тим більше ресурсів держава залишить в регіоні. Відповідно тим краще будуть фінансуватися соціальні, екологічні та економічні програми розвитку регіону. В свою чергу підприємство може отримати всі переваги від соціального ефекту.

Сьогодні, згідно з ринковою кон'юктурою вартість гірничотехнічної рекультивациі земель складає в середньому 73650 гривень за км². Тобто, якщо, згідно статистичних даних, в середньому по Україні площа однієї ділянки, яку необхідно відновлювати після видобувних робіт складає 300 га, то вартість рекультивациі складає 220950000 грн., тобто 5–7 % від ренти першого роду, визначеною за методами «структурування прибутку» та методу «світових цін»[6].

При цьому 5–7 % це середнє значення показника вилучення частки від рентного доходу. При цьому передбачалось, що всі підприємства гірничо та паливодобувної галузі повинні вилучати однакові суми від диференційної ренти першого роду.

Проведене дослідження показує, що вилучення частки рентного доходу можна ранжувати в залежності від показника **Fpr** та його динаміки. Показник **Fpr** враховує якісні оцінки особистої відповідальності підприємств що визначає яка кількість території та протягом якого терміну було відновлена після закінчення розробки і видобутку природних ресурсів.

Механізм вилучення частки рентного доходу починає діяти при значенні показника 0,1, тобто при мінімальному позитивному коливанні. При цьому частка вилученого рентного доходу підприємства залежна від динаміки показника еколого-економічної особистої відповідальності підприємства та змінюється починаючи від 2,5 % (табл. 1). Максимальне значення показника дорівнює 1, що свідчить про повну особисту відповідальність підприємства за результати своєї діяльності. При цьому слід зазначити, що особливої уваги набуває механізм визначення те перерозподілу рентного доходу, як основного джерела для відновлення навколишнього середовища.

Таким чином механізм вилучення частки рентного доходу на відновлення навколишнього середовища мотивує гірничні та паливодобувні підприємства відновлювати території після завершення видобування природних ресурсів та отримувати екологічну, економічну та соціальну вигоду. Починає функціонувати система держава – регіон – суб'єкт господарювання через фінансові та соціальні аспекти.

Таблиця 1
Таблиця співвідношення показника **Fpr** та вилучення частки рентного доходу на відновлення навколишнього середовища

Показник Fpr	Частка, %
понад 0,1 до 0,2	2,5
понад 0,2 до 0,3	3,0
понад 0,3 до 0,4	3,5
понад 0,4 до 0,5	4,0
понад 0,5 до 0,6	4,5
понад 0,6 до 0,7	5,0
понад 0,7 до 0,8	5,5
понад 0,8 до 0,9	6,0
понад 0,9 до 1,0	6,5
1,0	7,0

6. Висновки

Проведені дослідження показали, що сьогодні в Україні в процесі гірничого та паливного виробництва утворюються і швидко збільшуються площі, порушені гірськими розробками, відвалами порід і відходів переробки, які потребують відновлення та рекультивациї. Сучасні механізми економічного стимулювання відновлення територій – малодієві. Тому в статті ми пропонуємо механізм вилучення частини диференційної природної ренти в залежності від еколого-економічного показника особистої відповідальності гірничо та паливобудовних підприємств, який не тільки буде сприяти відновленню навколишнього середовища але і допоможе чіткому функціонуванню системи держава – регіон – суб'єкт господарювання. При цьому необхідно зазначити, що особливої уваги набуває механізм визначення та перерозподілу диференційної ренти першого роду, який є фундаментом створення та функціонування запропонованого механізму.

Література

1. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок не проведених робіт з рекультивациї порушених земель: Постанова КМУ від 17 груд. 2008 р. № 1098 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
2. Про затвердження розмірів оплати земельно-кадастрових робіт та послуг (зі змінами, внесеними згідно з наказами Державного комітету по земельним ресурсам від 24 груд. 2001 р. № 213/593/319, від 18 черв. 2002 р. № 66/438/1777): Наказ КМУ від 15 черв. 2001 р. № 97/298/124 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/accountant>

3. Розширений п'ятирічний звіт про опустелювання та деградацію земель 2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.duecomk.gov.ua/data/press/20.docx>

4. Паливна та добувна промисловість [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/247/8.pdf>

5. Галинська, Ю. В. Основи визначення та вилучення рентного доходу в природокористуванні: На прикладі підприємств паливобудовної галузі [Текст]: дис. ... канд. екон. наук / Ю. В. Галинська. – Суми, 2012.

6. Галинська, Ю. В. Оптимізаційні рішення по удосконаленню підходів щодо вилучення та перерозподілу рентних доходів [Текст] / Ю. В. Галинська // Ефективна економіка : електронне фахове видання. – 2012. – № 5.

7. Постанова від 27 січня 1995 р. N 59 Київ Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/59-95-%D0%BF>

8. Галушка, З. Соціальна відповідальність як чинник конкурентоспроможності українського бізнесу [Електронний ресурс] / З. Галушка, В. Грунтковський. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Social_responsibility_as_a_factor_of_the_Ukrainian_business_competitiveness_1

Reference

1. Determination of the amount of loss incurred as a result of this work with no reclamation: CMU from Dec 17. 2008 p. № 1098. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>
2. Approval of payment cadastre works and services (as amended in accordance with the State Committee for Land Resources on 24 Dec. 2001 p. № 213/593/319, 18 Jun. 2002 p. № 66/438 / 1777), Order of the CMU 15 Jun. 2001 p. № 97/298/124. Available at: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/accountant>
3. Advanced five-year report on desertification and land degradation 2012. Available at: <http://www.duecomk.gov.ua/data/press/20.docx>
4. Fuel and mining industry. Available at: <http://chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/247/8.pdf>
5. Galynska, Y. (2012). Basics detect and remove rental income in nature: by Example of fluel industry enterprises. Amounts.
6. Galynska, Y. (2012). Optimization solutions to improve approaches to seizure and redistribution of rental income. Efficient Economy: Electron special edition, 5.
7. Resolution of 27 January 1995 g. N 59 Kyiv On approval of the order of Mining Leases. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/59-95-%D0%BF>
8. Galushka, Z., Gruntkovs'kyj, V. Social Responsibility as a factor in the competitiveness of Ukrainian business. Available at: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Social_responsibility

Рекомендовано до публікації д-р екон. наук Теліженко О. М.
Дата надходження рукопису 16.03.2015

Галинська Юлія Вікторівна, кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра управління. Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, Україна, 40000
E-mail: Yuliagalinskaya@mail.ru